

УДК: 633.63.631.531.12

Н.Г. ГІЗБУЛЛІН, д.с.-г. н.

Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків

УЛАДОВО-ЛЮЛИНЕЦЬКА ДОСЛІДНО-СЕЛЕКЦІЙНА СТАНЦІЯ – ФЛАГМАН ДОСЛІДЖЕНЬ З СЕЛЕКЦІЇ І НАСІННИЦТВА ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ

У статті розглядається історія розвитку насінництва цукрових буряків в Україні, а також історичний шлях становлення Уладово-Люлинецької дослідно-селекційної станції як наукової установи з селекції і насінництва цукрових буряків.

Селекційна станція зродилася в основній бурякосійній зоні, де було організовано також вперше в Україні насінництво цукрових буряків.

Перше спеціалізоване насіннєве господарство з цукрових буряків було створене у 1850 р. в Калинівці (Винницька область). Щорічне виробництво насіння у ньому досягало 512 ц.

У 1880-і роки виробляли насіння переважно сортів Вільморена (білий та рожевий), Клейнванцлебен, Кнауера і Український. Площа під висадками цукрових буряків, наприклад у 1887 р. становила 839 десятин, отримали врожай насіння 85 пудів з десятин. Кількість бракованих маточних буряків досягала 41%, добір проводився в основному за зовнішніми ознаками листків, формі коренеплодів, потім по питомій масі вирізок з них.

Відповідно до інформації Е.Ю. Заленського (за М.І. Орловським, 1973), селекційна станція в Подільській губернії була створена у 1875 р. нащадками графа Р.А. Потоцького

Уладово-Люлинецька дослідно-селекційна станція була організована цукрозаводчиками у 1888 р.

У 1900 р. зі збільшенням обсягів виробництва і експорту насіння цукрових буряків німецькою фірмою Клейнванцлебен (братами Раббети і Гізеке) у м. Вінниця було збудовано насіннєвий завод. В сезон 1913/1914 р. на цьому заводі переробляли 96 тис. центнерів насіння буряків.

У період першої світової війни українські насіннєві господарства з цукрових буряків експортували своє фабричне насіння США, Італії, Англії, Франції, Румунії. Ввезення маточного насіння закордонних (зокрема німецьких) фірм у період війни було припинено. Виробництво насіння високих категорій було організовано в Україні. Так, Уладово-Люлинецька дослідно-селекційна станція вирощувала насіння еліти стільки, що давало можливість не лише задовольняти потреби зони бурякосіяння Уладівського цукрового заводу, а й відпускати значні партії насіння на експорт, головним чином у Францію.

Як відомо, після Великої Жовтневої революції, у період громадянської війни запаси насіння цукрових буряків, особливо найбільш цінне насіння селекційних матеріалів, повністю вичерпалися. У 1920 р. націоналізуються усі приватні селекційні станції і насіннєві господарства, які збереглися до того часу. У 1920 році Л.Л. Семполовський був призначений директором УЛДСС (залишився на цієї посаді до 1930 р.). Це сприяло розвитку селекції та насінництва цукрових буряків. Уладово-Люлинецька дослідно-селекційна станція збільшила обсяги селекційно-насінницьких робіт. Слід підкреслити, що найбільшу кількість переданих виробництву маточного насіння (порівняно з іншими дослідно-селекційними станціями) Уладово-Люлинецька дослідно-селекційна станція відпустила, наприклад, у 1927 р., коли частка сортів цієї станції становила 54% від загальної кількості маточного насіння по СРСР. Сорт станції У1030 у 1930 р. був прийнятий як Всесоюзний стандарт при сортовипробуванні цукрових буряків.

Драматичними для станції були роки Великої вітчизняної війни (1941-1944 рр.). Німецькі війська окупували Уладово-Люлинецьку дослідно-селекційну станцію 18 липня 1941 р., зайняли науковий корпус, були знищені деякі лабораторні обладнання, інші наукові матеріально-технічні засоби, елітне насіння, пошкоджені на значній площі селекційно – насінницькі посіви.

В той час на станції залишилися зав. відділами: селекції цукрових буряків Л.Л. Семполовський, фітопатології – І.М. Краснощеків, біохімії – І. Пустовий, селекціонери відділу зернобобових культур – І.Ю. Громик та О.А. Цейзик. На загальних зборах станції було обрано тимчасовий адміністративний апарат на чолі із Л.Л. Семполовським. Подальше руйнування станції припинилися.

Окупаційна влада в адміністративному відношенні приєднала УЛДСС до Уладовського цукрового заводу. Директором станції було призначено І.Ю. Громика (який емігрував на Захід після відходу німецьких окупантів). Незважаючи на брак фахового персоналу, Л.Л. Семполовському вдалося налагодити роботу з селекції та насінництва цукрових буряків.

Німецька влада мала намір віддати УЛДСС в оренду німецьким селекційно-насінницьким фірмам, тому станцію відвідали представники фірм Штрубе-Шлантет, Діппе-Кведлінбург Дікман, Клейнванцлебен, Раббети і Гізеке. Станція перейшла до фірми Раббети і Гізеке (нині KWS).

В очікуванні приходу радянських військ працівники станції, незважаючи на посилений контроль з боку німецької адміністрації, вишукували різні можливості збереження селекційних матеріалів від вивезення до Німеччини.

При відступі німців на початку березня 1944 р. лабораторне обладнання, реактиви, бібліотека були вивезені або знищені.

У 1944-1946 рр. УЛДСС за рахунок селекційних матеріалів, вивезених вглиб країни і частково збережених на місці, відновила селекційно-насінницьку роботу з цукровими буряками.

За п'ятдесятирічний період селекційної роботи станції під керівництвом Л.Л. Семполовського було створено 50 сортів багатонасінних цукрових буряків. Пізніше під керівництвом М.Д. Буліна була створена низка однонасінних сортів, а під керівництвом В.М. Буліна і В.М. Гнирі - однонасінні гібриди на ЧС основі.

У ті роки дослідженнями з питань розмноження насіння займалися автори сортів, тобто самі селекціонери. Значні дослідження з насінництва проводили відомі селекціонери станції Л.Л. Семполовський, М.Ф. Котт, Н.Д. Булін. Вони добре знали, якщо не буде насінництва сорту, тоді сорт залишається лише на папері у державному реєстрі, а також як форма в колекціях, що можна використовувати як вихідний матеріал при створенні інших нових сортів і гібридів.

Зі створенням окремого наукового підрозділу з насінництва цукрових буряків активізувалася на станції науково-дослідна робота з розробки технологій вирощування маточних буряків і насінників. Проте первинне насінництво, тобто вирощування суперелітного або предбазисного насіння цукрових буряків, завжди було справою селекціонерів-оригінаторів сортів і гібридів.

У 1960-1970 рр. науковець станції В.В. Сисецький вперше в Україні вивчав ефективність так званого «методу штеклінгів» з метою збільшення виходу садивних коренеплодів з одиниці площі посіву маточних цукрових буряків. Між іншим, деякі науковці і тепер дрібні коренеплоди, отримані в загущених посівах, неправильно називають «штеклінгами». За кордоном будь-який садивний матеріал цукрових буряків, вирощений indirect методом, тобто висадковим способом, називається штеклінгом.

В подальшому, під керівництвом автора даної статті, на станції І.С. Гончаренко, Е.А. Есин, А.І. Тілик, В.Д. Осадчук вивчали спосіб вирощування маточних буряків при помірно загущенні їх (250-300 тис./год. у початковий період вегетації рослин). Результатами досліджень було встановлено, що в зоні достатнього зволоження України застосування такого способу забезпечує високий коефіцієнт розмноження насіння цукрових буряків (більш 750), тобто з 2 кг базисного насіння отримано 2,0 т фабричного насіння, що сприяє впровадженню у виробництво гібридів у широких масштабах.

На станції були розроблені інші окремі агротехнічні заходи вирощування як маточних буряків, так і насінників, зокрема система обробітку ґрунту і удобрення насінневих рослин, строки і способи сівби маточних буряків, садіння висадків, способи зберігання маточних коренеплодів.

Обмежений обсяг даної статті не дозволяє викладати результати всіх досліджень з насінництва цукрових буряків, проведених на станції. Тому у нас залишається одна можливість – коротко викладати результати тільки деяких інших досліджень, які не втратили актуальність на сьогодні.

Одним із таких питань є ефективність застосування соломи зернових культур при вирощуванні насінників цукрових буряків. У зв'язку зі скороченням поголів'я худоби різко зменшилося внесення органічних добрив, зокрема гною в ґрунт. Тому спостерігається деградація чорноземів, зниження в них вмісту гумусу й у цілому втрата їх родючості. Результатами досліджень під нашим керівництвом (Н.Г. Гізбуллін, А.С. Заришняк) встановлено, що внесення під зяблеву оранку соломи озимої пшениці 4 т/га, забезпечує підвищення врожайності насінників цукрових буряків на 25%, тобто отримали таку ж прибавку врожаю насіння як при внесенні в ґрунт 20т/га гною. Додаткове внесення азотних добрив (із розрахунків на використання азоту мікроорганізмами при розкладанні гною) було доцільним при внесенні 6т і більш соломи на 1 га ріллі. Як свідчать дані інших авторів, систематичне (довготривале) внесення в чорноземний ґрунт 20т/га гною підвищує вміст органічних речовин на 0,1%, а 4-5 т/га соломи майже на ту ж величину – 0,08%. Тому ми категорично проти використання соломи як біологічне паливо (як на пряме спалювання в котельнях, так і у формі гранул і брикетів). Ця цінна органічна речовина повинна використовуватися або для заорювання в ґрунт, або для тваринництва, або для отримання біогазу – а відходи її переробки як добриво.

Вперше на Уладово-Люлинецькій станції під нашим методичним керівництвом для різкого підвищення коефіцієнта і прискореного розмноження насіння цукрових буряків було розроблено оригінальний розсадний спосіб вирощування насіння з використанням голландського тепличного комплексу і японських матеріально-технічних засобів для отримання розсади (Н.Г. Гізбуллін, В.Є. Козий). Успішному виконанню цих досліджень сприяв зав. відділом селекції цукрових буряків станції В.М. Булін.

В арсеналі станції багато інших наукових розробок - достатньо для наукового забезпечення галузі насінництва цукрових буряків. Сьогоднішня криза у насінництві, в цілому галузі буряківництва є тимчасовим явищем. Буряківництво відродиться, попит на наукові розробки станції буде зростати.

Список використаних літературних джерел

1. М.І. Орловський. Етапи розвитку вітчизняної селекції цукрових буряків – МСХ СРСР, ВНІЦ – К., 1973.-156с.
2. С.В. Іл'євич. Очерки історії бурякоцукрового виробництва в Україні: люди, події, факти – Ніжин : Видавництво «Аспект-Поліграф» - 2007 – С. 118, 142.
3. Л.Б. Борисенко. Діяльність Уладово-Люлинецької дослідно-селекційної станції під час німецько – фашистської окупації (1941-1944 рр.) Інтернет – видання Вінниця: Вінницька обласна наукова бібліотека ім. К.А. Тімірязєва – 2013.

Аннотація

Гізбуллін Н.Г.

Уладово-Люлинецька опытно-селекционная станция – флагман исследований по селекции и семеноводству сахарной свеклы

В статье рассматривается история развития семеноводства сахарной свеклы в Украине, а также исторический путь становления Уладово-Люлинецкой опытно-селекционной станции как научного учреждения по селекции и семеноводству сахарной свеклы.

Annotation

Gizbullin N.

Uladovo-Lyulynetsk experimental-breeding station – a leader of researches on breeding and seed production of sugar beet

The article deals with the history of the development of sugar beet seed breeding in Ukraine, as well as the historical way of formation of Uladovo-Lyulinetsk experimental-breeding station as a scientific institution on breeding and seed production of sugar beet.